

Bojan Cvelfar. *Srbska pravoslavna cerkev na Slovenskem med svetovnimi vojnami*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, Arhiv Republike Slovenije, 2017, 554.

У збирци Препознавања (Razpoznavanja) Института за новију историју у Љубљани, објављена је 2017. као монографија бр. 31, књига Бојана Цвелфара *Српска православна црква у Словенији у међуратном периоду*. Цвелфар је био директор Историјског архива у Цељу, а од 2013. је директор Архива Републике Словеније. Монографија представља приређену докторску дисертацију аутора, одбраћену 2015. на Филозофском факултету у Љубљани, под менторством професора Божа Репеа. Њено објављивање подржала је и Црквена општина Српске православне цркве у Љубљани.

Садржај монографије чини Предговор и десет поглавља: Источна црква до разматраног периода; Српска православна црква по уједињењу до 1941. године; Верски суживот у новој држави; Епархијска област за Словенију; Прелази у православну вероисповест у Словенији; Црквене општине и парохије у три највећа словеначка места; Српска православна црквена општина у парохији Љубљана; Српска православна црквена општина у парохији Марибор; Српска православна црквена општина у парохији Цеље; Изградња верских објеката. Књига је заснована на истраживањима обављеним у Архиву Југославије, Архиву Републике Словеније, Хрватском државном архиву, Историјском архиву Београда, Архиву Министарства одбране Републике Србије - Војни архив, Покрајинском архиву Марибор, Историјском архиву Цеље, Архиву Српске православне цркве - црквена општина Љубљана, периодици државне и црквене провенијенције и на релевантној литератури.

У прва три поглавља, која се могу сматрати уводним, аутор пружа приказ историјата и организације Православне цркве уопште и посебно Српске православне цркве; говори о периоду уједињења СПЦ 1918–1920; пружа основне податке о три патријарха која су се налазила на челу Цркве у међуратном периоду: Димитрију Павловићу, Варнави Росићу и Гаврилу Дожићу; представља верску композицију југословенске државе; односе државе и цркве и функционисање Министарства вера; процес доношења Закона о СПЦ и Устава СПЦ; и улогу и положај војног свештенства у новооснованој држави.

Четврто поглавље посвећено је организацији СПЦ на простору Словеније, у почетку под јурисдикцијом Горњокарловачке епархије, на чијем челу се налазио владика Иларион Зеремски. После оснивања Загребачке митрополије 1931. (а не 1932. године, како наводи аутор), парохије у Словенији (изузев Мариндола) потпадају под њену јурисдикцију. На чело митрополије 1932. долази митрополит Доситеј Васић. Међу новим општинама православне цркве у Словенији, црквена општина у Љубљани, основана 27. фебруара 1921, била је најважнија. Следиле су црквене општине Марибор (установљена 1921. а потврђена 1926) и Цеље (1921–1922). Аутор истиче да се главне заслуге за увођење православне организације у Словенији

могу приписати војном свештенику у Љубљани Димитрију Јанковићу, који је 1924. године постао и протопрезвитер за читаву Словенију. Поред њега, протојереј Никола Трифуновић био је веома ангажован у развоју црквене организације. Цвелфар наглашава да је војно свештенство било кључно код спровођења организације СПЦ у три новоосноване парохије (Љубљана, Марибор и Цеље) и додаје да је СПЦ била безусловно и отворено подржавана, финансијски и морално, од свих команданата Дравске дивизије, као и од Министарства војске и морнарице.

Бојан Цвелфар наводи да су постојали различити разлози за прелазак Словенаца у православну религију, али да су најчешћи били склапање бракова и југословенство. Ова појава међутим није представљала масовни покрет, већ како налази аутор, управо супротно, радило се о скромним бројевима, у апсолутном и релативном смислу. У парохијама Љубљана и Цеље, у православну веру је у периоду од 1920. до 1941. прешло укупно 1.434 особе (642 мушкарца и 792 жене). У Љубљани је 97,5% прелаза било из римокатоличке вере, а у Цељу 95%. Упоредјујући званичне пописе становништва из 1921. и 1931. године, аутор закључује да је број православних верника у Словенији остао на истом нивоу, 6.611, односно 6.745, што је представљало само око 0,6% укупног становништва. Једна трећина од укупног броја православних верника живела је у Љубљани у међуратном периоду.

Аутор пише и о мало познатом сукобу који је избио у другој половини тридесетих година између српских и дела словеначких православних верника чије језгро су чинили припадници Братства православних Словенаца. Они су тражили већу употребу словеначког језика, супротстављали су се комуникацији на ћириличном писму, захтевали су и постављање словеначког православног свештеника у Љубљани. Незадовољним Словенцима придружило се и неколико незадовољних Срба. Иако је овај сукоб био очигледан у све три црквене општине, у Љубљани је достигао највеће размере. Овде су присталице овог покрета, на чијем је челу био Фрањо Мајцен, покушале да преузму црквену општинску администрацију на изборима 1939. године, али у томе нису успеле.

Бојан Цвелфар анализира и начин финансирања црквених општина, приходе и расходе, као и верске прославе које су биле организоване и које су по његовим наводима обично доносиле и значајан финансијски приход, намењен углавном за изградњу цркава, а делом и за добротворне сврхе. Православне парохије у Словенији налазиле су се у специфичним условима, јер су деловале у претежно римокатоличкој средини и све три су покривале велику територију којом је било тешко управљати. И поред тога, СПЦ је играла видљиву улогу у прослави државних и других празника (Дан уједињења, краљев рођендан, Видовдан) и важних годишњица (на пример, годишњица пробоја Солунског фронта), када је било посебно наглашавано југословенство и оданост краљу.

У монографији је посвећена пажња и руским емигрантима који су били настањени у Словенији и који су представљали значајан проценат православних верника у Љубљани. Међу њима је било пуно универзитет-

ских професора, од којих су неки били врло активни у својим црквеним општинама.

Три посебна поглавља посвећена су српским православним општинама у Љубљани, Цељу и Марибору, са детаљном реконструкцијом података везаних за организацију и управу; светосавским прославама; свештенству; црквеним обредима и празницима; тешкоћама око увођења веронауке; делатности верских хуманитарних удружења; верском животу итд. Последње поглавље говори о изградњи храма Св. Саве у Цељу (1932), цркве Св. Ђирила и Методија у Љубљани (отворена 1936. мада недовршена) и цркве Лазарице у Марибору (изградња је започела 1934/35. али црква није била до краја завршена; 1941. немачки окупатор је минирао и порушио храм). Аутор наглашава да су, поред верских и црквених порука, ови монументални објекти укључивали и снажну националну, југословенску симболику.

Монографија је опремљена са више од тридесет занимљивих и до сада непознатих фотографија, бројним табеларним приказима, резимеом на енглеском језику и именским регистром. Изузетно значајно дело за историју Српске православне цркве у међуратном периоду, као и за историју Краљевине СХС/Југославије, које заслужује да буде преведено на српски језик и добије пажњу не само домаћих историчара већ и шире јавности заинтересоване за ове теме.

Радмила РАДИЋ

Slaviša Perić.
Srpski dobrovoljački korpus 1941–1945.
Beograd (Slaviša Perić), 2018, 402.

Од пропасти социјализма и његове историографије, тежиште истраживања о Другом светском рату на простору Југославије се све више премештало на некада запостављену, поражену страну у грађанском рату. У Србији су главна тема постали четници, а у Хрватској усташе – што је било у складу са стварањем нове слике прошлости по потреби национално надахнуте садашњости. Оваква духовна и научна клима је омогућила да се постепено пређе и на изучавање колаборационистичког режима у Србији, о чему се појавио низ вредних радова. На одређени начин, Српски добровољачки корпус је био део тог режима. Стајао је под политичким утицајем екстремно десног покрет Збор Димитрија Љотића, а као мања војна формација није био главна тема радова о периоду Другог светског рата, бар не оних озбиљних, са научним аспирацијама. Управо изашла књига Славише Перића је у том погледу изузетак.